

BIRÁLATOK.

I.

Porzó Tárczalevelei. Írta Ágai Adolf.

(1879.)

E két kötetben másfél vagy közel két évtizedes tevékeny irodalmi pálya legmaradandóbb becsű emlékeit gyűjtötte össze szerzőjük. Legjava terméke tehát egy sok elismerésben részesülő élezes szellemnek; még pedig az emberi életkor legjava éveinek összes gyümölcseiből szedve össze, gondosan és megválogatva. A hol Ágai eddigi írói munkásságának súlyát mérlegelni akarják, e gyűjtemény legnyomatékosabban esik a serpenyőbe.

Alkalmasint ennek érzetében történt, hogy bizonyos ünnepélyességgel lép föl s általánosan jól ismert író létére Greguss Ágost által mutattatja be magát a közönségnek és az irodalmi világnak. Mintha az æsthetikai areopag egyik képviselője által hivatalosan akarná birtokába venni azt a helyet, a mit már saját szerzése jogcziménél fogva különben is régóta elfoglalva tart. Legalább ezt sejteti a bevezető előbeszéd, mely kiváló figyelemmel fejtegeti az installatió jogi oldalát: a tárczairásnak általában, s Ágai tárczáinak különösen, iro-

dalmi jogosultságát. Azonban ezenkívül meglehetősen részletes kritikai méltatást is foglal magában. Kifejti a tárczairás történetét s körét; rámutat a francia tárczákra, mint e műfaj legkiválóbb mintáira; helyet jelöl Ágai tárczáinak azon osztályban, a melynek francia neve *causerie*; kiemeli elevenségét, pezsgő előadását, mulattató ügyességét; fölemlíti, hogy többnyire a gúny hangján szokott beszélni, hogy szereti az emberszólást és a pletykát, s hogy stílje eredeti, élczes, magyaros.

Mind igaz s az æsthetikai jellemzés egészben véve kimerítő is. A dícséreték közt egy sincs, a mely lényegében e tárczákat meg nem illetné; a fogyatkozások s hibák közül talán egy sem marad érintetlenül, bár, igen természetesen, az udvarias bevezető hangján, oly szavakba öltöztetve, a melyek inkább dícséretül hangzanak.

Lehántva ezt az udvarias burkot, bizvást indulhatunk Greguss nyomán, legfőlebb itt-ott kell jobban szemügyre vennünk az árnyékos foltokat is.

Mindjárt maga az osztályozás szemünkbe tüntet egyet. A *causerie* pamlagáról, melyre Greguss ülteti bemutatott vendégét, nem szabad komoly előadást, kimerítő tárgyalást, mélyre ható fejtegetést követelnünk. Onnan csak csevegést várhatunk, a minek legfőbb kelléke, hogy ne legyen unalmas. S Ágainál valóban nem is szokott hiányozni a szó elevensége.

De vajon nem azért jelölte-e neki ezt a kényelmes szögletet Greguss, mert ő is érezte, hogy vendége beszédében nincs mindig elég tartalom. Mert csevegni lehet ugyan tartalmasan is, eszme-bőven is; lehet élénk

előadás által könnyűvé tenni a nehéz tárgyat, érdekessé a fárasztót, tisztává a bonyolultat, világossá a homályost; lehet csevegve, biztos könnyedséggel vezetni a hallgatót oly régiókba, a hová ez a maga lábán nem merészkednék. S ez a csevegés az, a mit mi igen nagyra tartunk. De kétségtelen, hogy ügyes csevegéssel gyakran lehet leplezni a tartalom soványságát is, s üres beszéd is menthető azzal: «hiszen csak csevegés».

Elplezésre Ágainak nem ritkán szüksége van. Neki koránt sínes oly bőven az elbeszélni valója, a mily bőven szeret s a milyen jól tud is elbeszélni. Tárczáinak néha alig van valami tárgya; igazi magva, alapgondolata még ritkábban. Többnyire azt veszi föl az út széléről, a mit épen a forgó szél útjába sodor, s mindig kaczerán fölelőzomázza ugyan, de a port, sarat és piszkot nem mindig tisztogatja le róla. Számos tárczájában, ha néhány szójátékot kivesszünk belőle, nem marad egyéb egy sovány hétköznapi eseménynél.

Lássuk, hogy igyekezik a bemutató úr gondos jóakarata e tárgy-hiányt érdemül, a könnyed előadás érdemül tudni be:

«A tárczacikk — úgymond — nevezetesen az a fajta, mely az ön keze alól szokott kikerülni, csak napi érdekű dolgokkal foglalkozik, meg azzal, a mi véletlenül az író keze ügyébe esik. A királyné például meglátogatja a magyar gazdasszonyok tárlatát s ön ezt elmondja nekünk, tárczacikkben. Vagy Brüsszelben jár ön, megebédelt az «Arany kút»-ban, megnézi a zsib-árusak kirakatait, elmegy a laekeni kertbe, a hová egy

alesuthi kertészfiu bocsátja be, s ebből is tárczaczikk lesz. Megfordúl a svédek közt, észreveszi azt a különös szokásukat, hogy csak svédül beszélnek: tárczaczikk. Ön élményeit betárczaczikkelyezi s tárczái mindenkor alkalmi tárczák. Hogy ne jutna itt eszünkbe Goethe szava, hogy a jó költemény voltaképp mindig alkalmi költemény, s hogy ne olvasnók rá a tárczára is. Ha pedig a költeményeket világszerte könyvbe gyűjtik, miért ne volna szabad tárczaczikkekből is könyvet csinálni?»

Kétségkívül szabad. Csakhogy a világszerte könyvbe gyűjtött költemények becase nagyon különféle, valamint alkalom és alkalom között is nagy lehet a különbség. Goethe bizonyára mást értett fönnebbi szavaival az «alkalom» alatt, mint Gyöngyösi János, mikor «Gombási barátja» lakodalmát alkalmúl vette lantja megpöndítésére.

Ágainál az alkalom olykor annyira napi érdekű, hogy a hozzá kötött tárcza alig egyéb mint «tudósítás», mely bár szellemesebb, ügyesebb más hétköznapi tudósításoknál, az alkalom elmúltával elveszti létjogának legfőbb föltételét.

Kivált a hol nem is napi esemény, hanem csak napi pletyka szolgál tárgyául. Mert Ágai oly bőven gyakorolja az emberszólás mesterségét, hogy a bemutató barát különösen fölhevja figyelmünket e hálátlan, de szeretetreméltó tulajdonára, erkölcs-bíró satirikusnak nézi őt s nem mulasztja el Staëlné, Molière, Lafontaine, Voltaire, sőt Horatius nevének fölemlítésével magasabb talapzatot rakni alája.

Mi azonban Ágai emberszólásában gyakrabban találjuk a köznapi pletykát, mint a szatirát; kevésbbé az erkölcs-bíráskodást, mint a botránykeresést; s úgy látjuk, szívesebben használja rejtek-zugból a sárdobálást, mint a nyíltan támadó gúny fegyverét. Nem szívesen időzünk e tárgynál: legyen elég bizonyítékul csak egy tárczáját emlitenünk föl, a *Soroksári úton* címűt, a melynek szójátékokba burkolt személyeskedő czélzatait csak az értheti meg, a ki apróra emlékezik egy sereg útszéli rágalomra, melyeket e tárcza első megjelenésének idején a főváros pletyka-hordói terjesztettek. «Höchst pikant» történetkéek azok; kaphattak rajta a zuglapok botrányra vágyó olvasói annak idején. De azóta még ezekre nézve is valószínűleg idejüket múlták s Ágainak rájuk czélzó szó- és betű-játékait — melyeknek magokban, e czélzatok nélkül, épen semmi értelmök nem volna — ma már, «könyvbe szedve», valószínűleg kevés olvasó érti széles Magyarországon. Ha csak az utókor nem fogja titkait — mint Dante személyi czélzásait — commentárok által ismét kideríteni.

Általában Ágai tárczáiban a gúnynak és ironiának többnyire alig látszik egyéb czélja lenni, mint épen hogy gúny és ironia legyen. A gondolatnak mélyebb háttere, az ironiának termékenyítő erkölcsi magva ritkán van nála. Nem csak tárgyaival, hanem érzelmeivel is a fölszínen marad. Se természet, se művészet, se valamely eszme iránt nem mutat lelkesedést, mely áthatná őt s magával ragadná az olvasót is. Nem csak előadása által veszi a dolgokat igen könnyű vállról, hanem fölfogásában sincs elég komolyság, következe-

tesség s öntudatos czél, hogy gúnyolódásait szatirának fogadhatnók el. Mindíg inkább szórakoztatni akar, mint meggyőződésünkre hatni; megelégszik azzal, ha leleményes szójátékai, élezes ötletei által sikerült mulattatnia olvasóját s nem látszik, hogy valami tartósabb benyomásra is törekednék. Nem emelkedik odáig, a honnan a szatirának szólania kell. Alig ha válik tehát hasznára, ha egy lélekzet alatt emlegetjük az imént nevezett világirodalmi nagy nevekkel.

Még éleztapjának ismeretes állandó alakjaiban is minduntalan tért enged a szatirai jellemzés a merő torzító hajlamnak s a groteszkbe vágó elmésségnek. Pedig egy pár ez alakok közül kitűnő alapvonásokkal van megteremtve s igazán mostani társadalmi életünk-ből véve. Az önhitt rüpök, az előkelőséget feszelő svihák, a hazafisággal üzérkedő zsidó, az együgyűségében mindenért lelkesülő honleány: mindenik egy-egy jól ismert typus. Azt hiszszük, nem jelentéktelen befolyással voltak arra, hogy hasonló jellemek az életben is lejárják magokat; mert a Mokányok hazafiságát oly kétségfölvittinek, a Monoklesek előkelőségét oly elismertnek szokták volt tekinteni, kit-kit a maga körében, hogy csak évekig tartó folytonos gúny törheti meg tekintélyöket. Még közvetlenebb hatása lehetett s leginkább meg is közelíti a szatirai hangot némely zsidó félszezségek kiesűfolásával. Sokat tett arra, hogy e felekezet tagjai lassankint leszokjanak előbbi visszás helyzetökből eredt szokásaik, fölfogásuk, erkölcsük ferdeségeiről; hogy viszont irántok is oszoljanak az előítéletek; s hogy így összeesiszolódjanak a társadalom

többi rétegeivel. Egyik felé azzal imponál, hogy ő maga is zsidó és pedig néha erősen zsidó; másik felé azzal, hogy teljesen rendelkezésére állva a nyelv s jól ismerve szokásainkat, hibáinkat, hajlamainkat, ha akar, túl bír tenni a legmagyarabb magyarságon is.

Azonban térjünk vissza tárczáihoz. «Wer Vieles bringt, wird Manchem Etwas bringen». Ágai tárczáit már csak azért is sokan élvezhetik, mert igen sokféle dologról ír. Ő nem művel különösen semmi szakot; nem művész, nem zenekritikus, nem politikus, nem utazó, nem sportsman, nem divat-lovag, de sok otthonossága van mindezekben. A hol a nyilvános élet egy-egy érdekes mozzanatát nyújthat neki, ő eljut oda s a hol jelen volt, ott éles szemét nem igen kerüli el valami. Figyelme igen éber s mivel nem annyira a tárgyra, mint inkább a személyekre szokta szögezni, többnyire szerencsésen kihalászsza az eseményekből azt, a mi legérdekesebben fecseghető el. Hiszen a tárcza-olvasó világot többnyire jobban érdeklik a szereplő személyek, mint maga a tárgy s az írónak is könnyebb és hálásabb azokról szólni, mint ezzel birkózni meg. Porzó tárczáiban, a hol közeseeményekről ír, mindig ott lappang az éleztlap-szerkesztő is, a kinek csak a szereplő egyének karrikatur-rajza által van módja bele szólni a dolgok folyásába, s bár nem ül mögötte ónjával Jankó, többnyire éles körvonalakban állítja elénk a szereplők torzképét; míg az, a mi végbe ment: a tárgyalt ügy, a vitatott kérdés, az előadott zene, halaványabban mosódik el.

Úgy látszik, főleg nőolvasókra számít, mert régi

dolog, hogy a nőket rendszerint csak addig szokták a kérdések érdekelni, míg személyekhez fűződnek.

Gyakran és szívesen írja le Ágai magán-élményeit. Utazás, kirándulás, séta, mulatság, házi szokások, evés-ivás, gyermekszoba, sőt az «alcove» is előkerülnek s talán többet tesznek ki e két kötet felénél. Egész írói önéletrajz van bennök; vagy, hogy az általa nem egyszer kedvvel használt phrasist átvegyük, «mikrokozmosai az ő makrokozmosának.» Látjuk őt diszben és pongyolában, frakkban és hálóköntösben, író-asztalánál és hálósobájában, otthon és kirándulásokon; dolgozni, mulatni, fürdőzni, enni, inni, aludni; megismertet életmódjával, elpanaszolja bajait, elmondja, milyen fürdőt rendelt neki orvosa, s miként használja azt, és mindezt oly őszintén, hogy néha attól kell tartanunk, nagyon is föl ne leplezzen némely belső titkokat.

S azon alak, a kit az író így önmagában elének állít, jóformán új jelenség a magyar irodalomban. Voltak az előtt is régi szabású epikureusaink; akadt az irodalomban a gourmandkodásnak is képviselője; fürdői élvezetek, kirándulási élmények leírásainak bővében voltunk régóta. De mindez vagy csak szórványosan jelent meg, vagy még a régi szabású világba tartozott. Az a légkör, a melyben Porzó legszivesebben mozog, újabb, modernebb. Nemesak az irodalom terén, hanem a magyar társadalomban is meglehetősen új világ az. A gőz és villany mai korszaka, könnyű világforgalmával, iparának ezernyi leleményével, a művészetek közhasználatát megkönnyítő intézményeivel, váratlanul gyorsan szakadt a fejünkre s vitt véghez fővárosunkban egy tár-

sadalmi átalakulást. Gyorsan keletkezett egy sereg új igény, mely a fortélyos kényelem, finomított életmód, kikeresett élvezetek után ábítózik. Gyorsan támadtak új társadalmi szokások és divatok. Megváltozott a közfelfogás az iránt, hogy mi a kelleke egy művelt embernek s e kellekek megszerzése megkönnyítettett, mert a közfelfogás több oldalú esiszoltságot követel ugyan, mint egykor a régi szűkebb «művelt körökben» követeltek, de kevésbbé válogatós az alaposág tekintetében. A fővárosi kereskedelem, gyárak és ipar föllendülése sokaknak megszerezte a szükséges anyagi jóllétet s teremtett számos — hogy is mondjuk — *állag-gentleman* és *ladyt*, a kik testtel-lélekkel élnek és megkívánják mindazt, a mit gőz és villany, ipar és technika, népszerűvé vált tudomány és tömegesebben termelő művészetek, kényelmül és élvezetül kínálnak. Igen természetes azonban, hogy mindebben kevésbbé az egyéni ízlés és az önálló ítélet, mint a divat vezeti őket, mely leginkább Bécs hasonló köreitől nyeri irányát. Zenében, festészetben, színészetben lelkesülnek azért, a mi divatba birt jönni; utaznak oda, a hova utazni közdivat; szégyenlenék, ha meg nem fordúltak volna ez vagy amaz előkelő fürdőben s nem ismernék Schweiz ez s ez finom hótéljét; ismernek Európából kívül s belül annyit és addig, a meddig Bædeker nyomán kényelmesen eljuthatni; jártak a Rigin és a Louvre gyűjteményeiben, sőt talán a Vezuvon s az Uffizikben is; lapozgatták amott a gletscherek geológiáját emitt a műtörténelmet; élményeiket szeretik aztán itthon kieserélni s ha lehet, éltök-módja és lakásuk *comme*

il faut berendezésével is bizonyítani európai műveltségök finomságát. A hírlap-olvasás, kivált a tárczairódalom és a népszerű könyvek, annyira megkönnyítették ez általános színvonal elérését, hogy iskolát nem végzett s rendszeresen semmit sem tanult emberek is pompásan elrejthetik e hiányukat — kivált egymás előtt.

Im ez áradat tetején lebeg Porzó tárczáinak egyik jelentékeny része. Ő is eljut mindenüvé, a hova ez áradat siet; bemutatja magát mint e *genus migrans* egy eleven példányát; ismeri ízlésöket, divatjokat s néha hódol neki, máskor irányt jelöl előtte, olykor ki is gúnyolja. Kétséggel inkább fölöttük, mint velök halad. Tud beszélni nyelvökön s érdemei között talán legkiválóbb az, hogy megtalálta a tárczairásban azt a hangot, a melyen a régóta művelt s igen kifejlett francia könnyebb fajta tárczairás elevenességével, könnyedségével írhat, de mégis magyarul és magyarosan.

Úgy hiszszük, a stil és modor e két kiváló tulajdonsága tekintetében a magyar tárczairók közt nem versenyezhet vele senki. Nyelv-fordulatai élezesek, meglepőek; a szójátékokat valódi pazarlással szórja, s a *calembournak* egészen új eredeti fajtaival lép föl, a minőket azelőtt magyar nyelven nem is esínáltak. Azonban magyarsága néha nagyon is körmönfont; keresve is keresi a karakán szófordulatokat s ezekkel itt-ott úgy túltömi előadását, hogy Dugonics András regényeire emlékeztet. Néhol fárasztóvá is válik velök; kivált egész kötet számra olvasva, végre egyhangúnak találjuk; a nagyon is szapora fordulatok nemhogy vál-

tozatosaknak tüntetnék föl, sőt épen a monotonia hatását idézik elő: mint a hogy a gyorsan forgó kerék küllői is összemosódnak. Némi mérséklet e tekintetben is javára válnék.

Csakhogy a mérséklet, a nyugalom, az erő gondos beosztása nem tartozik az ő erényei közé. Bőven termő ötleteit szórja szerteszét pazon, de csoportosítani, gondolatait költői tervvé érlelni, egyszóval compositióra is törekedni: az már nem az ő országa. Tárczáinak nagy része úgy van szerkesztve, hogy ha közepén ketté vágod: a fele is olyan lesz, mint az egész. S a melyik összefüggőbben kerekedik ki, azt is többnyire inkább csak az egyszerű tárgy egysége, mint a szerkezet kapcsai tartják össze.

A festészetben nem viszi sokra, a ki mindig csak a természet után másol, akármily finoman kezelje is a részleteken ecsetjét. A költői irodalomban sem foglal magasabb helyet, a ki mindig egyszerűen a szemmel látottakat rajzolja, bármily elevenek legyenek is rajzai.

Ágairól sokszor rebesgették, hogy színművet vagy regényt készül írni. Érdekes volna, ha egyszer csakugyan megkísértené. Az apró forgács vigan pattog keze alatt: vajon mire menne, ha nagyobb fába vágná a fejszéjét?